

תולדות הרמ"א

א

בעת ששהלות ישראל ככל ארצות ספרד ופורטוגל חרבו ובתי המדרשים והישיבות נשמו ונהרסו וכל היהודים משם הגלו ביחד עם החכמים הגדולים, אשר היו לשם ולתפארת ונדרו בכל העולם, או נולד כוכב חדש על שמי התלמוד והוראה בארץ פולין, הוא הגאון רבנו משה איסרלש, מחבר ספרים יקרים והיה אור המאיר על דרכי הוראה ושמו יצא לתהלה ולתפארת בכל אפסי ארץ.

רבנו משה איסרלש נולד בעיר קראקא⁽¹⁾ בשנת ה'ר"ם בערך לאביו הגאון והקצין מו"ה ישראל ב"ר יוסף ז"ל מקראקא⁽²⁾. העלם משה היה אמוץ עלי תולע, כי הון ועושר היה בבית אביו, אולם כל אלה לא מנעו את אביו לתת על בנו זה, אשר היה נעטר בכשרונות יפים, את עול למוד התורה ושכר לו מלמדים מתאימים לרוח הנער הזה ורכש לו ידיעות התלמוד והפוסקים במדה מרובה כזו, עד אשר היה נאלץ לבקש לו טחיה מאוצר התורה במקום אחר ונסע רעיר לובלין⁽³⁾ להקשיב לקח מאת הגאון מו"ה ילום שכנא⁽⁴⁾ אב"ד רעיר הזאת, ואשר לקח גם את בתו לו לאשה ואשר ילדה לו ילש בנות ומתה ברמי ימיה ואח"כ לקח לו את אישתו הישניה בת

⁽¹⁾ עיר קראקא (Kraków) עיר בגליציה שבמדינת פולין, לפנים עיר הממלכה במדינה הזאת ועד המלחמה הגדולה משנת תרע"ד היתה נוף ממדינת אוסטריא ונוסדה בשנת ד"א תס"ה. בעיר הזאת היו הרבה גאונים ותקנו תקנות טובות. וגם הרבה בחי דפוס היו שם ונדפסו הרבה ספרים ומשנת 1530 לא פסקו הדפסת ספרים בעיר הזאת.

⁽²⁾ רבי ישראל ב"ר יוסף היה פרנס ומנהיג בעיר קראקא ות"ח גדול וננו ר משה מביא ממנו ד"ח בכפרו דרכי משה. הוא היה עשיר גדול ובעל צדקה ובנה בשנת שי"ג ביהכ"נ בעירו הגקרא על שמו ובקיר צד דרומי חרות שם: האיש ר ישראל עזו התאזר לכבוד הקב"ה ולזכר אשתו דינה מלכה בת ר אליעזר תנצב"ה. בנה מנכסי עזבוניה זה מקום בית אל לפרט ולפרשת שובה ה רבבות אלפי ישראל ובהפנסק של ביהכ"נ נכתבו דברים הללו: החסיד השלם אשר בנה בית מקדש מעט, הנדיב לכל דבר שבקדושה המנהיג ונשיא בישראל הר"ר ישראל מכונה איסרל ב"ר יוסף וזוגחו הצדקת דינה מלכה בת ה"ר אליעזר ב"ר ישראל. נפטר בשנת שכ"ח.

⁽³⁾ עיר לובלין, עיר גדולה ברפובליק פולין והיתה עד המלחמה הגדולה תחת ממשלת ריסיא. העיר לובלין היתה המרכז של ועד ארבע ארצות והיו בה גאונים מפורסמים כמו ר' שלום שכנא. רבי יעקב פולאק, מהרש"ל, מהרש"א ומהר"ם מלובלין.

⁽⁴⁾ רבי שלום שכנא אב"ד בעיר לובלין, תלמיד הגאון ר' יעקב פולאק, שהמציאו בפולין חדוד החלוקים. והרמ"א מפליג בשבח רבו ואומר: "נר ישראל ואורו וראש הגבורים הגאון מו"ה שכנא". בין תלמידיו היו עוד הרש"ל והג' רבי חיים ב"ר בצלאל אחי מהר"ל מפראג ולא רצה לחבר ספר הלכה, כי לא רצה שיסמכו עליו.

הרב רבי מרדכי גרשון כ"ץ, אביו הגאון רבי יוסף כ"ץ, מחבר ס' שארית יוסף⁽¹⁾. ו משה איסרלש במשך העת שגד בעיר לובלין, עלה ונתעלה כחכמת התורה למד היותר גבוה ונהירין ליה כל שבילי התלמוד והלכה. אז ישב לעיר מולדתו קרז ויסד שם ישיבה גדולה והחל להפיץ מעינות תורתו חוצה. ומכיסו היה מספיק צרכי התלמידים שומעי לקח כהישיבה. כי גם הוא היה עשיר גדול ותורה וגד בו התאחדו; והיה גם נדיב גדול, גומל חסד וחונן דלים. הוא העמיד תלמידים ו גדולי תורה ועמודי הוראה והרביץ תורה כעשרים שנה בבית מדרשו. אשר ע היה הריש מתיבתא וגם הדיש מתא בעיר ואם בישראל קראקא⁽²⁾.

רבנו הרמ"א אם כי חי בפולין, ככ"ז התפרץ והגביה לעוף לארץ ספרד. ו הסילוסופיא העברית כימי הבינים והראב"ע. ומשם מעם גם נופת צופה. אולם כי האיר פניו לחכמת הקבלה וחבר פרוש על ספר הזהר. והוא מביא בספריו ה פעמים את דעות חכמי המקובלים ושפח שמחה גדולה בעת ישיון דבריו "לז הזהר הנתונים כסיני" וכותב עוד "וכשמים סהרי כי אחר כתבי זאת מצאתי ב הזהר פרשת בראשית, שכתב מקצת דברים אלו כסגנון קרוב לזה ושמתתי בו ברז כי כונתי לאמת, בעזרת האל יתברך ישמו הנותן חכמה לחכמים".

אולם רוב עסקו היה בלמוד התלמוד והסוסקים ובהם הראה את רוב ג פסקיו והוראותיו; נתפשטו ככל תפוצות ישראל בכל ארצות סזוריהם. ואם כי אז עוד עול ימים, נתקבלו דבריו להלכה ולמעשה בין להקל ובין להחמיר. לא נגד רבנו הבית יוסף אשר יסד הישלחן ערוך ואשר תמך יסודותיו על הרוכ על נ דבותיו הספרדים ורבנו הרמ"א קם והתאזר חיל עוד בחייו של רבנו הבית יוסף ו מסה, המה הגהות שחבר על כל ד' חלקי הש"ע וקרא הגהותיו בשם "מפה", ש כפורס מפה על הש"ע וחולק על המחבר יש"ע רבנו יוסף קארו הרבה פעמים, אשר נתן היתרון לחכמי הספרדים בספרו והוא העלה להלכה עפ"י פסקי רב האשכנזים, ונקטינן כהכרעת הרמ"א בכל מקום, מפני שהוא נחשב להאחרון נגד אלא שגם נגד דעת המהרש"ל⁽³⁾ בעל המחבר ס' ים של שלמה, אשר בספרו ז

⁽¹⁾ רבי מרדכי גרשון כ"ץ היה גיסו של הגאון מו"ה משה יפה מקראקא והוא היה אביו הגאון מו"ה יוסף כ"ץ, מחבר ס' שארית יוסף וגיסו של רבנו הרמ"א. ר' יוסף כ"ץ היה לו תורת ו במקום אחר, כי בימי נעוריו בהיותו עלם מופלג התחתן עמו גביר עצום ר' משה ר' עבערלש, ופנהו בקראקא. הוא נתן לו את בתו המשכלת לאשה. והיא כלכלה את הבית לפי כבוד אביה. יוסף יסד ישיבה גדולה ותלמידים רבים מכל קצוי ארץ נהרו לבית מדרשו. ונהג את ישיבתו עד ושיבה והיה מן הבי"ד בקראקא ביחד עם גיסו רבנו הרמ"א וזכה לראות בנים ובני בנים גאונים וז ותיא מוכתר בד' כתר: כתר תורה, כתר כהונה, כתר גדולה וכתר שם טוב ונפטר זקן ושבע קרוב לשמונים שנה, בשנת שני' ושפט את ישראל ערך חמשים שנה.

⁽²⁾ בעיר קראקא לא תארו את הרבנים בעת הזאת בשם אב"ד; לא את הרמ"א ולא את ר' יוסף כ"ץ בעל שארית יוסף, רק נכתב עליהם "שהרביצו שם תורה בישראל". ואמת כך, שהיו ר רק בתור ר"מ בלבד. ובעבור זה היו כלם סרים למשמעתם והיה לתם גם הכח לדין ולתורות חוקק פנהיגי חעדה בשם. ואם נכתב עליהם למעמים התואר אב"ד, היה רק תואר כבוד לבד. ⁽³⁾ רבנו שלמה ב"ר יחיאל לוריא (מהרש"ל) נולד בבריסק דליסא בשנת רע"א ונפטר בי שנת של"ד. בנערותו שלח אותו אביו לעיר פוזנא לזקנו ר' יצחק קלובריא ולמד תחת השגחתו. וז

והיתר השיג הרבה פעמים על הוראותיו של הרמ"א, שפסק בספרו תורת חטאת. אולם גם הרמ"א בספרו זה חולק נגד האסור והיתר של מהרש"ל. וגם כזה כבר יצא מינו של הרמ"א, והולכים אחריו לפסוק כמותו ולא כמהרש"ל, אם כי המהרש"ל נחשב לבתרא נגד הרמ"א, כי המהרש"ל חבר ספר אסור והיתר שלו אחר שחבר הרמ"א ספרו תורת חטאת⁸ וכן נתפשט הדבר בכל ארצות פולין, ביהם, מעהרין ואשכנזי לפסוק כרבנו הרמ"א, אם כי גדולי דורו השיגו עליו וגם מהרש"ל ביניהם.

ב

נוכל לשער איך גדול כבוד רבנו הרמ"א בעולם, עד אשר אחד מקני וגדולי דורו שארו הגאון מריה מאיר קצנלבוגן⁹ נודע בשם מהר"ם פדובה, בהיותו אז זקן בן שמונים שנה, פנה לרבנו הרמ"א, על אשר שני מדפיסים בעיר ויניציא התחרו כהדפסת ספרי יד החזקה להרמב"ם ועי' גרמו נזק להגאון מהר"ם פדובה, שגם הוא עסק בהדפסתם, ובקש מאת רבנו הרמ"א לאסור את ספרי הרמב"ם שנדפסים מאת בעלי המתחרים למכרם לארץ פולין. הרמ"א נעתר לבקשתו וכתב כמה תשובות בענין זה. גם כתב פסק נגד הדפסת ספרים מוטעים, ומעת הזאת הכירו אותו עוד יתר הרבנים לכר סמכא בתורת הוראה.

רבנו הרמ"א היה סופר מהיר בכתב אשורית וכתב לעצמו ספר תורה יפה עד מאד עפ"י תקון סופרים כ"י, אישר קנה עבורו רבי יוסף קארו בעל הב"י בעיר צפת

בן חמש עשר שנה חזר לעיר מולדתו ולמד בהתמדה דבה ושם נשא אשה ואח"כ נתמנה לרב בעיר בריסק עיר מולדתו, ויסד שם ישיבה. ובהגיע שנותיו לארבעים נתמנה לרב באוסטרא ומשם נסע לעיר לובלין ונעשה שם ראש הישיבה הגדולה. המהרש"ל היה עמקן גדול וקודם שפסק איזה דין היה חוקר ודורש וזיטב בשבע תקירות ובדיקות אחר כל מקום, חוצב ההלכה בתכלית היגיעה והעיון במעט שינה פרוב שיחו עם חבריו — ועם תלמידיו יותר מכלם, ושלא הנחתי שום מחבר שלא עסקתי בעיונו קודם חתום נזר דין כדי שלא יבא בעל דין לחלוק ולאמר, אלמלי ראה מחבר זה רבני הספר או החשיבה אל הרב חתוא, לא נקט לבו לחלוק ובוראי היה חוזר מרבניו (הקרמתו לי"ש חולין). הוא למד במתינות יתרה ואמר: "כשתי שנים לא הגעתי במס' יבמות אלא עד חציו", ועל מס' כתובות: "יגעתי שנה תמימה ולא הגעתי אך לב' פרקים". התוס' יו"ט (מועד פ' לולב וערבה משנה ה') חולק על המהרש"ל וכותב: "אפס כי הרב הגדול הגאון הזה (מהרש"ל) הוא מובהק חריף ובקי וך ונקי והיה כי יראה הריאה מה לנכס אצל האנק" כן חלקו לו כבוד כל גדולי דורו.

⁸ זאת היתה הסבה שהיה בידם בעת אחת לחלוק אחר על חברו, כי בזמן שחבר הרמ"א ספרו תורת חטאת, הביא אחר לפניו העחקת ס' אסור והיתר שחבר המהרש"ל בעת הזאת שהעתיקהו תלמידיו. ע"כ היה לאל ידו בעת עסקו בספרו תורת חטאת להביא המהרש"ל ולהשיג עליו. ואח"כ ראה המהרש"ל את הס' תורת חטאת השיג עליו. ע"כ נמצא שהמהרש"ל הוא בתרא נגד הרמ"א.

⁹ רבי מאיר קצנלבוגן נודע בשם מהר"ם פדובה, היה ראש ישיבה בעירו, נולד בשנת רמ"ב והוא היה ראש משפחת קצנלבוגן. הוא למד בסראג אצל ר' יעקב פולאק ואח"כ הלך לפדובה ולמד בישיבת ר"י מינץ ונשא את בת בנו ר' אברהם, שהיה רב הכולל בפדובה ואחר מותו מלא את מקומו. וחבר שו"ת מחר"ם פדובה ביחד עם שו"ת הר"י מינץ, מהנשאר לפלטה ששללו ידי זרים את העיר וקרעו ספריו לגורים ושרפום. נפטר שנת שכ"ה זקן ושבע ימים בנו של מהר"ם ר' שמואל יהודה (יודא) קצנלבוגן מלא את מקום אביו בתור אב"ד בויניציא והיה מרביץ תורה שמה. האר"י והרמ"א היו מכבדים אותו. הוא נולד בשנת רמ"א ונפטר בן ע"ו שנה בשנת שני"ו.

בסך מאה אדומים. וארבעה עשר שנויים נמצאים בו, נגד כל הס'ת שנכתבים בארצנו. השנויים המה בענין חסרות ויתרות שמחלקים בהם בן אשר ובן נפתלי בעלי המסורה.

רבנו הרמ"א עם כל טרדותיו בהשיבה הגדולה שיסד, הוקם על בעיר קראקא לדין ולהורות ונהל את בני עדתו בשדה התורה והתושיה ונקרא בתואר הכבוד "הבקי בדינים" וישב ביחד עם גיסו הגאון בעל שארית יוסף והוקן המוסלא הגאון מויה משה (לאנדא¹⁰) על כסאות למשפט, ולגדל ענותנותו חתם א"ע באחרונה. הגאון מהרש"ל אם כי היה בר פלוגתא דרבנו הרמ"א, בכל זאת כותב עליו בתשובותיו (סימן מ"ז) שארי הגאון יניק וחכים מהורר משה איסרלש" והוא גם הוא כותב עליו ממש (הרמב"ם) עד משה (הרמ"א) לא קם כמשה.

ואמנם יש איזה השתות בין הרמב"ם ובין הרמ"א, כי שניהם היו בעלי סוסקים ושניהם האמינו בפילוסופיא, אולם בעוד שהרמב"ם הפריך בין הלכה והפילוסופיא, כי ספרו יד החזקה הוא לענין הלכה לחוד וספר המורה לפילוסופיא לחוד, מערב הרמ"א לפעמים שתיהן יחד, ובדבר הזה היה יחיד בדורו, כי חכמי דורו כמו הרש"ל וכל חכמי צרפת ואשכנז התנגדו בעת הזאת ללמוד הפילוסופיא, רבנו יעקב בעל הטורים הזהיר שלא ילמוד אדם שאר חכמות, והרמ"א התיר ללמוד באקראי, חוץ מספרי הטינים. וזה נקרא אצלו "מיול בפרדס" ויכול למייל בו לאחר שמלא כרסו בשור ויין והם אסור והיתר בדיני המצות. הרמ"א מביא כמה פעמים את ספר המורה לענין הלכה והיה מרגלא בפומיה "אהוב את אסלמון, אהוב את אריסטו ואת האמת אהוב מכל".

רבנו הרמ"א לא היה חקן ממורי ולמדויו בחכמת הפילוסופיא שאב מספרי המורה העקרה העמרים ומהעתקת ספרי הערבים לעברית. הוא הבין גם חכמת התכונה ודברי הימים וחבר הגהות לספר יחסין והוא היה המעורר לתלמידו הרב ר' דוד גאנו¹¹ לחבר את הספר צמח דוד.

רבנו הרמ"א התאמץ לקרב כל דבר אל השכל ואומר (בכספר תורת העולה) אם יאמר האומר שדברי חז"ל כלם הם מקובלים, אפשר שכן הוא; לא אהלוק עליי, כי אם קבלה נכבל, אעפ"י שהוא רחוק מן השכל, אבל אם לדון יש תשובה ובכל מה שאפשר לפרש דברי חז"ל שלא יחלקו אל המפורסם ושמרכן אל השכל, מה

¹⁰ רבי משה בא לקראקא מעיר לאנדא אשר באשכנז בעת זקנתו עם בני ביחו וקבע ישיבתו שמה. ומסני זקנתו וחשיבותו חלקו לו כבוד להיות יושב ראשונה בב"ד עם רבנו הרמ"א וגיסו בעל שארית יוסף ונפטר בקראקא י"ט אדר שנת שכ"ד.

¹¹ רבי דוד גאנו בן ר' שלמה ב"ר יהושע זליגמאן נולד בעיר ליפסטאדט במדינת וועסט-פאליא ומת בפראג שנת שע"ג. ר' דוד גאנו היה תלמיד מלבד רבנו הרמ"א גם תלמיד מהר"ל מפראג. ור' אליעזר טריוש אב"ד בפראנקפורט ורבי ראובן פולדא מבונא. הוא היה סופר דברי הימים וגם חוכן גדול, הוא היה נכד ר' זליגמן שהיה מגדולי הדור וגם ממשפחת גאנו יצאו אנשים גדולים בחורה. הוא חבר ס' צמח דוד, דברי ימי ישראל והעמים בשני חלקים. נדפסו כמה פעמים וס' נחמד ונעים בחכונה וקדוש החודש וס' מגן דוד חלק ממ' נחמד ונעים ונדפסו הרבה פעמים. גם נשאר ממנו ספרים בכ"י.

טוב זמה נעים, מ"מ עדיף טפי לחקור על הדברים ולדע אותם כמוסותים וכמושכלים ע"י חקירה וזהו תכלית האדם. וגם האגרות הזרות שבתלמוד הוא מפרש עס"י דרך הפילוסופית ולוקח סעד מהחוקרים מבני ישראל כבעל העקדה וכדומה.

ג

כ"ב הרמ"א נתעלה על כל גדולי העיר קראקא, עד כי יקרוש"י יאמר לו, כי בן נפרא בזמנו בסנקס הח"ק בעיר טראקא. וכשמן נודף שמו, כי כחברו את ספרו "המסדה" על השלחן ערוך, נתפרסם שמו ביתר שאת. ואמנם הספר הזה הוא אוצר חמד מאבני סגולה, משמון יקר לכל בני הגולה, אשר כל בני ישראל הולכים לאורו. ממנו ידו המורים וממנו ישקו כל העדרים מאז צאתו לאור עולם עד היום הזה, כי בו ימצאו כל המורים הלכה פסוקה וכה וברורה, בו ימצאו כל דין כהלכתו. ומני אז הלאה כל איש ואיש הבא למלאות ידו בהוראה עליו להיות בקי ככל הדינים הנמצאים בשלחן ערוך ובמפרשיו. ובפרט בש"ע יורה דעה, אשר הכהן והלוי (מ"ז) והש"ך) עומרים אותו לכאר כל המירא והם המה עמודי הוראה, אשר כל בית ישראל נישען עליהם.

ואם אמנם ישמחו לקראת הספר שלחן ערוך כל מורי הוראות בישראל, יען מצאו כל הדינים מפורשים כשלחן ערוך עם טמעמים נפלאים ועם ספה יקרה פרושה עליו, בכל זאת עמדו נדרם אחדים מגאוני דורם ולא אבו להבלם לפוסקים; ומהם הגאון מ"ה מרדכי יפה⁽¹²⁾ בעל הלבושים, וגם הגאון מ"ה מאיר (מהר"ם) מלובלין⁽¹³⁾.

⁽¹²⁾ רבי מרדכי יפה נולד בעיר פראג בערך שנת ר"ץ ונפטר בפונא ג' אדר שני שע"ב והיה בן הרב רבי אברהם מביהם, שהיה ראש הקהל ורב הגליל מטעם הממשלה. הוא היה תלמיד הרש"ל והרמ"א בנגלה, ותלמיד ר' מחתיהו דולקראט בחכמת הנסתר. ר' מרדכי יפה למד גם חכמת הפילוסופיא, תכונה וחשבון והיה ראש ישיבה בפראג עד שנת שכ"א. ואז יצא בראש הגולים מביהם ע"י גזרת הקיסר פרדיננד והלך לארץ איטליא ויתעכב בווינציא איזה שנים. ובשנת של"ב נקרא להיות רב בעיר הוראדנא ובשנת שמ"ח נבחר לרב בעיר לובלין. והיה שם אחד מראשי הרבנים באספת ועד ארבע ארצות ומשם הלך לקרעמיניץ ובשנת שנ"ב היה עוד הפעם בפראג ונחבל שמה לרב. ומשנת שנ"ט עד יום מותו היה לרב הגליל בפונא. — רבי מרדכי יפה חבר ספר עשרה לבושים וקרא שמו על שם הכתוב "ומרדכי יצא בלבוש מלכות וכו'". ולכן מתחיל בכל הקדמות מספרו "אמר התופר" היינו חוא הוא תופר הבגדים והמה: א. לבוש החכלת על הטור ש"ע או"ח ח"א, ב. לבוש החור על ש"ע או"ח ח"ב, ג. לבוש עטרת זהב על יו"ד, ד. לבוש הבוץ והאדגמן על אה"ע, ה. לבוש עיר שושן על חו"מ, ו. לבוש האורה, באור על פרש"י ושאר מפרשי החורה, ז. לבוש שמחה וששון, ררשות למוערים ולנשואין, ח. לבוש פנת יקרת על המורה נבוכים, ט. לבוש אור יקר על ה' קדוש החודש, י. לבוש אבן יקרה על חריקאנטי עה"ת. וכלם נדפסו. בספרו הלבוש משיג לרוב על הטור והש"ע, כי הראשון ארוך ביותר והשני קצר ביותר ושניהם לא יסעימו דבריהם בסברה והוראה. רבי מרדכי יפה כתב ספריו בלשון צח והסברה יפה. ובכל זאת לא נחבלו בקהל הלומדים כמו ספרי הטור והש"ע.

⁽¹³⁾ רבי מאיר ב"ר גדליה מלובלין נולד שמה בשנת שי"ח ונפטר שם בשנת שע"ו. בנעוריו הלך לעיר קראקא ללמוד שמה בהישיבה אצל הגאון ר' יצחק ב"ר דוד הכהן שפירא ורבו נתן לו את בתו לאשה. ובהיותו בן כ"ו שנה, בשנת שמ"ב עזב את בית תוחנו ויסד ישיבה בלובלין ועמד בראשה חמש שנים. ואח"כ נקרא לעיר קראקא למלאות מקום רבו ותוחנו בתור רב"ד ור"מ והיה שם שמנה שנים. ובשנת

הראשון טען, כי אי אפשר כלל לדין ולהורות מתוך ספר הש"ע. מפני שהוא מסק הלכה מבלי נתינת טעם לדבריו והקורא בו ימצא הדין על שרשו ואמתו. י"ב קם הוא וחבר ס' הלבושים כלול בו כל הדינים כסדר סימני הטורים. אולם הוא הרחיב הדברים להביא טעמא דמילתא והוסיף והשמיט דברי הש"ע והרמ"א, וכמה פעמים פוסק שלא כדבריהם. ומהר"ם מלובלין הוא פנה עורף לשניהם, בין להש"ע ובין להלבוש ולא רצה לסמוך על פסקי שניהם. וכן כותב בשו"ת שלו (שו"ת מהר"ם מלובלין סימן קל"ה) "יותר הדברים שהאריכו בעלי דינים כמענותיהם וראיותיהם מספרי הש"ע והלבושים. אין לי להאריך בהם, כי אין מדרכי להעמיד יסוד וכנין יל' פסק דין על ספרים כאלו, שהם כראשי פרקים ואינם מוכנים ורבים נכשלים בדבריהם להתיר את האסור או לזכות את החייב או בהיפך בעוה"ר". ועל הש"ע כפרט אומר "אין ממנהגי ומדרכי להיות עסקי בדברי בעל הש"ע וק"ו לבנות יסוד באיזה הוראה על דקדוק סודות דבריהם, כי לא נתנו מרועה אחד, רק הם הדברים נלקטים מחוכרים מדברים נלקטים נפרדים, שנכמה פעמים לא יצדק חכורם".

אולם רוב גאוני הדור ההוא החזיקו כמעט הש"ע בכל תוקף ועוה וילא נמו מדבריו ימין ושמאל. וכבר ידוע, כי הספרדים קיימו וקבלו עליהם בכל מקומות מושבותיהם לפסוק אחר הכרעת רבנו יוסף קארו, שהוא רבן של כל בני הגולה והרמ"ע מסאני כתשובה סימן צ"ז). וכמו כן האשכנזים בכל ארצות סוריהם. אך ישבכל מקום אשר הרמ"א חולק על המחבר בהגהותיו, אז הם הולכים (האשכנזים) תמיד אחר הכרעת רבנו הרמ"א, כידוע שהוא ג"כ רבן של כל בני הגולה בדורו. וכל תלמידיו הגדולים והמצוינים, ומהם רבנו הסמ"ע (ראה תולדות בעל הטורים הערה ד') ובעל שו"ת משאת בנימין¹⁴) והגאון בעל השלי"ה¹⁵) התאמצו להפיץ הוראותיו בין

שניה נחמנה לרב ור"מ בעיר לבוב ושרת שם י"ח שנה. ובשנת ש"ע"ב שב לעיר לובלין בתור רב ור"מ והיה שם עד יום מותו. מהר"ם מלובלין היה נצר ממשפחה רמה והעמיד תלמידים גדולי הדור, כמו השלי"ה, אבי הש"ך, בעל מגיני שלמה ועוד. מהר"ם היה עליו הרבה מחלוקות בלבוב ולובלין. הוא חבר כפר מאיר עיני חכמים ושו"ת מנהיג עיני חכמים.

¹⁴) רבי בנימין ב"ר אברהם סלניק אשכנזי, מחבר ס' משאת בנימין היה מגדולי הדור וגם מגדולי עיר קראקא. הוא היה תלמיד מובהק להרמ"א והרש"ל וממלא מקום רבו אחר מותו. אח"כ נסע משם וקבע את בית מדרשו וישיבתו במדינת שלזיא. ואחר מות רבו הריץ שו"ת לבעל שארית יוסף. ואח"כ קבע ישיבתו בעיר סודהייץ והיה שם אב"ר. הוא היה מהגאונים המצוינים, אשר הדברים הגדולים פשטו על הוראותיו.

¹⁵) רבי ישעיה ב"ר אברהם ב"ר שחתי שעפטיל הלוי הורויץ נולד בפראג בשנת שי"ח ונפטר בצפת בשנת שפ"ח. בילדותו למד אצל אביו הגאון שחבר ס' יש נחליק, ס' עמק ברכה וחסד אברהם וספר ברית אברהם ואח"כ יצא ביחד עם אביו מפראג ויבואו עיר קראקא ושם למד ר' ישעיה אצל הרמ"א ואח"כ בלובלין למד אצל המהרש"ל ומהר"ם מלובלין ואח"ז התחתן עמו הגביר ר' אברהם מויל אחר מראשי עיר וינא. לרגלי סבות שונות נסע בימי עלומיו לפולין הרוסית, אך בשם לא התעכב בעיר אחת ימים רבים. ונקרא אח"כ לשבת על כסא הרבנות כפראנקפורט דמיין ובעיר פונוא וקראקא. ובשנה ש"ע נקרא לעיר מולדתו פראג והיה שם למרנס ואב"ד ביחד עם הגאון ר' אמרים איש לינשיץ בעה"מ ס' עוללות אמרים ואחר מותו של ר' אמרים הנהיג הוא בעצמו העדה עד צאתו לארץ הצבי. ובמות עליו אשתו הרבנית בשנת ש"פ גברה עליו תשוקתו לעלות לא"י. ויטרד מבניו ומשפחתו שעשו צ"פ

כל מורי הוראות בישראל, עד ישעלתה להם, שבכל תפוצות הגולה קיימו וקבלו עליהם להורות כל הוראותיהם ולדרון את כל פסקיהם מתוך הס' שלחן ערוך ולא מישראל ספרים שנתחברו בעת ההיא.

וגם מזה נובל לראות איך נשתרשו דברי הש"ע אצל כל שדרות עמנו, וכל מורי ישראל לא נסו להסיר מהמסילה שהפוסקים מהש"ע הראו להם, כי אז עמד אחד מגאוני הזמן בארצות המזרח, הגאון המצויין רבי חזקיה די סילווא¹⁶ בספרו "פרי חדיש", ספר זה נתחבר מלכתחלה בתור פרוש לפנים מהשלחן ערוך, אבל באמת הוא בקורת חדה על כל הפוסקים הראשונים והאחרונים וגם בעלי הש"ע בכלל, בלי כל נשיאות פנים לאיזה קדמון, וגם הוסיף חדושי דינים מהש"ס, שבעלי הש"ע השמיטום והוספות חדושים משלו. סגנונו הוא חד וחריף נגד המחבר ונגד כל הראשונים והאחרונים ואין אחד מהפוסקים יוצא נקי מהכפורת החדה שלו.

נמיתו של ר' חזקיה היתה לקולא, ובכלל היתה דעתו, שאין לנו לגזור ולאסור מדעתנו, זולת מה שנתבאר בתלמוד. מובן מאלי, שיחס כזה מסי אחד הרבנים לגדולי הראשונים, ביחוד לספרי הבי"ה והש"ע, שנתקבלו אצל אנשי המזרח, לא היה יכול להיות נדון בשתיקה מבני דורו. אלא לפי שבחיו כנראה, היתה אימת גדולתו מופלת על הרבנים, לפיכך נתקבצו חכמי ישראל וגם רבנים מארץ אחרת ועלתה הסכמתם לבלי שלוח יד בהמחבר עצמו. אך ספריו הנמצאים במצרים שקעו בכנין ונזרו אומר להחרים שלא יקרא אדם בספרו הלז לא קריאת עראי ולא מריאת קבע.

אמנם עפ"י סבה שאחר מתלמידי הפרי חדיש, הרב רבי שלמה אלגאזי¹⁷, יהיה רב בקאהירא מ"ה שנה והיה רב גדול ומפורסם בדורו וכל הוראותיו היו על דעת רבו, ע"כ לא נתקבל החרם הזה והספר פרי חדיש לא נדחה מקהל ישראל. וסוף הדבר הזה, שהמרפסים בזמן האחרון קצרו את הפרי חדיש והשמיטו את הכתובים הקשים שנגד בעלי הש"ע ועשוהו פרוש בצד הש"ע כאלו דבר לא נסל וכאלו הפרי חדיש הולך עם בעלי הש"ע יד ביד, וכן עומדים בעלי הש"ע בראש הפוסקים ומדבריהם בעלי ההוראה לא יזונו אף כמלוא נימא, ובכל מקום הלכה כמותם.

ובשנת שפ"ע נסע מביתו ובשנת שפ"ב בא לירושלים וגדולי האשכנזים שמחו לביאתו ויקבלוהו עליהם לראש. שם חבר סדור שערי שמים ואחר ב' שנים לביאתו שמה השלים ספרו השל"ה ובהשש שנים שגר בא"י סבל רב עמל ותלאה. הוא נתעלה בכל הגולה בשם "קדוש".

¹⁶ רבי חזקיה ב"ר דוד די סילווא נולד בליווארנא באיטליא בשנת תי"ט ונפטר בשנת תנ"ח בדמי ימיו בירושלים. הוא היה גיסו של ר' משה הגיז. בשנת תל"ט הלך לירושלים ולמד בישיבת ר' משה גילנטי ובעוד עשר שנים יצא משם בתור שליחא דרהמנא מעדת הספרדים לארצות אירופא ובשנת תנ"א הדפיס ספרו פרי חדיש באמשטרדם ובשנת תנ"ו שב לירושלים והיה שם עד יום מותו. הוא היה תלמודי גדול, אולם חתרק מן המלפול ומחבב החכמות, ועל אשר חלק כמעט על כל חסוקים וחרטום ספריו. אולם הוא היה אז על דרכו ולא ידע מכל תעשה וכאשר שב לירושלים מת בזמן קצר. ¹⁷ רבי שלמה אלגאזי היה גדול הדור, נכד הגאון והצדיק רבי שלום אלגאזי, מחבר ספרים רבים. ר' שלמה היה מדייני עיה"ק ירושלים ואח"כ רב בקאהירא מ"ה שנה וחבר איזה ספרים וחמס בכ"י. הגאון מר חיד"א חכיר אותו וראה גם ספריו וכותב שר' שלמה היה בעל צדקה גדול ואמיטרוסם לעניים, וכמעט כל הכנסתו חלק לעניים, עד שלא נשאר מעזבונו לשלם כתובת אשתו. ויחי קרוב לחשעים שנת.

ד

רבנו הרמ"א התרחק בדרך למורו הרבה מאד מהרי"ף. כל סברותיו המה ע"ד הגיון קלות וישרות, מבלי סלסול והריפות. הוא מביא ראיותיו ממקום שהוא דן וזורד לעמקה של הלכה. כבעל הוראה אין באחרונים כמותו. וכבר אתמחי לפוסק אחרון. ישראלי לסמוך עליו במקום שחולק על הבי"ש בש"ע בכל הארצות; אף כי בארצות הקדם נוטים רוב הספרדים לפסוק כהבי"ג נגד הרמ"א. כאשר כבר כתבנו מזה.

הגהותיו לשי"ע לא נכתבו בתכונה שכתב השו"ת שלו. כי ישם הוא דן כמו לפני חבריו או רבותיו ואינו יוצא להכריע, אלא לברר ההוראה ורק במקום ישיש חלול כבוד האמת אינו חולק כבוד לרב. ובכלל נראה שם ענותנותו היתרה ודבורו בנחת, אפילו אם דן עם מתנגדיו. אמנם בהגהותיו לשי"ע הגנו רואים אותו בתמונה אחרת. סה עומד ומכריע וחותך את דבריו בהכרה עצמית וגוזר לקבל דינו, כמו "וכן עיקר" "ואין לי שנות" וכדומה. — הגהותיו על השי"ע נדפסו בעודו בחייו, בכתב רש"י בכדי להבדילו מהפנים, מרברי מהרי"ק, שנדפסו בכתב אשורית.

רבנו הרמ"א הרים מעלות מנהגי העם למרגת הלכה, ומצא לו סמך בדבר היהודי-שלמי (פסחים פ"ד ג') ובפש ומצא לו תוקף מצד עצמו. במקום שאין הלכה מסכמת עמו והולך אחר המנהג בין לחומרא ובין לקולא. וכיו מפני שהאמין שהמנהג יש לו מקור וישרש בחיי העם. ורוקא אם נתקבל המנהג בהישוב, במקום לומדי תורה ויראי ה', אבל לא מנהג סתם שנהגו איזה מהמון העם. ובפרט אם הוא נגד רוח היהדות והרעת הישרה.

רבנו הרמ"א היה עניו מאד וישפל רוח אין כמוהו ונחשב בעיניו כאין וכאפס. ובכ"ז לא נשא פני איש און אם ראה בישראל, לא שמע בקול ענותו וכארי התנשא לקנא קנאת ה' צבאות. ומלחמת מצוה היה נלחם בעד האמונה והרת. על הפורצים נדר המיל גורא ושמתא וירדפם ויכם עד חרטה. כאשר עמודי הרת התפלצון, און וחקר ותקן כל בדיק ויכוונן את הנשמות והנהרסות.

רבנו הרמ"א חבר ספרים יקרים וכלם נתקבלו באהבה ככל תפוצות ישראל, ואלה הם:

א. מחיר יין, על מגלת אסתר בדרך החקירה. ויפרש המאורע למשל ולדוגמא בדרבי החיים, כמו ספרו תורת העולה על הקרבנות (קדמינא שי"ט).

ב. תורת העולה, על טעמי הקרבנות ומדות כביהמ"ק ועניני תכונה ופילוסופיא ג"ח (פראג היש"ל). ספרו זה כתב לכבוד חותנו, אשר נרבה רוחו לבנות מקדש מעט בנין מסואר בית אלהים, אשר ישם נהלך ברנש, לעמוד לשרת לפני אלהים ולעסיק בתורת הקרבנות, למצוא להם טעם נכון קל להבינו, כדי שיצאו כל ישראל בכל יום תמיד (הקדמתו לספרו זה ח"א), עד ונשלמה פרים שפתנו. וכי"כ היה חביב עליו ספרו תורת העולה. עד אשר כתב לאחד מתלמידיו בעיר פוזנא כדברים האלו: "יהנה אחלה לך יתקנה לך אחד מספרי תורת העולה, אשר לי בקי פוזנא ותראה בו דברים

מלאים בהכמת הפרדס. ומה שיקשה לך הודיעני ואפרש לך כל הסתום בו כאשר רמזתי. ובאשר השיגה יד הישגתי כתבתי מה שכתבתי (שו"ת הרמ"א סי' ז).

ג. המפה הוא הגהות על י"ע, שחבר מרן הבית יוסף. חלק או"ה נדפס בחייו בקראקא בשנת 1770 אדר א' י"ל"א. ובסופו כתב: "אמר משה איסרל"ש מקראקא. ברוד ה' אלהי ישראל אשר הביאני עד הלום, ללקוט ולגמור ספרי או"ח מקומי לקט שכחה ופאה, אשר הניח החכם הכולל מהר"ר יוסף קארו י"ן.

ד. ס' תורת חטאת, ונקרא כ"כ אסור והיתר (קראקא י"ל"א). ובהוצאה שניה עם תוס' הגהות מהמחבר (קראקא י"ל"א). והגאון רבי חיים ב"ר בצלאל¹⁸) כתב עליו הישגות בשם יצחק מ"ס רבים וגם הגאון רבי יו"ט ליפמן העליר, בעל תוספות יו"ט (ראה תולדות הרא"ש הערה ט') ע"ה הישגות על הספר הזה בשם תורת האשם (בג' חלקים בכ"י בפראג וקצת ממנו נדפס בספר סולת למנחה), אך הרב הגאון יוסף שאול הלוי נטוהן¹⁹) הצדיק את רבנו הרמ"א והשיב על רובי הישגות י"ל"הם. ה. הערות לספר היוחסין (קראקא י"ל"א).

ו. רבני משה, על ארבעה טורים והקצור נדפס עם הפנים (וינציא י"ל"א) והחבור הארוך נדפס בכרכים מיוחדים ועם הגהות הרב ר' יוחנן קרעמניצר²⁰) בשם אורה מישור (פירודא וולצ'בך תנ"ד).

ז. ס' משיב נפש, על מגלת רות ונדפס איזה פעמים.

ח. שו"ת הרמ"א, קל"ב שו"ת (קראקא שנת ת').

ט. הגהות ל"ס שו"ב לר' יעקב ווייל, ועוד איזה חבורים קטנים, כמו הערות על ס' מזרחי, הערות למורה נבוכים ועל פרושי ישם טוב והאפורי ועוד מזכיר רבנו איזה ספרים שחבר, אבל לא נדפסו. הציונים שבסוף הגהות הרמ"א בהש"ע אינם מהמחבר הרמ"א, רק איזה ת"ה יהיה אהל הרמ"א חכם, ונ"מ כזה שבהרבה מקומות לא צדק ולא כיון יפה בהציונים הנזכרים וכ"כ הג' חיד"א בספרו ישורי ברכה על האע"ה, וספר אורה מישור, אשר נדפס סביב ס' דרכי משה.

כ. יגע ועבד רבנו הרמ"א בעבודתו עבודת הקדש ושפט את העם משפט צדק, חבר ספרים רבים, אשר המה נר לרגלי כל ישראל בארצות הגולה. וביום החמישי

¹⁸) רבי חיים ב"ר בצלאל אחי מהר"ל מפראג ואחי ר' יעקב מירמיזא, שהיה ראש הרבנים במדינת אשכנז. רבי חיים היה רב בער פרידבערג ונפטר בחג השבועות שנת ש"ה. מלבד ספרו ויכוח מ"ס רבים חבר עוד ספר תחיים על מוסר ומדות. וגם חבר ס' אסור והיתר, שלא רצה לפרסמו בכדי שלא יסמכו על הוראתו. הוא היה תלמיד הר"י מילאק.

¹⁹) רבי יוסף שאול הלוי נטוהן אב"ד בעיר לבוב, הוא היה בן הגאון רבי ליבש נטוהן מברעזאן, בעל בית שמה וחבר ס' בית אל. רבי יוסף שאול היה חתן הג' רבי יצחק אהרן איטינגא הראשון, אבי הגאון ר' מרדכי זאב ושניהם למדו ביחד וחברו ספרים רבים. וגם חבר כל אחד בפני עצמו הרבה ספרים. ואחר שנפטר רבי יעקב אורשטיין אב"ד בלבוב בשנת תקצ"ט, היה איזה שנים כסא הרבנות פנוי שם, ובשנת תרי"ז נתקבל ר' יוסף שאול לאב"ד שמה וישב על כסא הרבנות עד יום מותו, י"ט אדר תרל"ה. מכל הארצות הריצו אליו הרבנים שאלותיהם וגם מר אבי הגאון מו"ה אליעזר ליפמן זצ"ל, אב"ד בעיר ראזניטוב התוכח עמו בהלכה ומובא הרבה פעמים בשו"ת שואל ומשיב.

²⁰) רבי יוחנן קרעמניצר היה אחי הגאונים מו"ה ליב קאלישר ומו"ה שמואל נאמן בני הגאון מו"ה מאיר מקרמניץ, נכד מהר"ם מפראג.

ל"ג בעומר שנת שלי"ב גוע ויאסף אל עמיו בעיר קראקא. וכל חכמי ואנשי העיר ספרו והלילו את רבם הגאון והקדוש. וגם בהרבה עירות קשרו חכמיהם מספר מד על השך והגרול שנפל בישראל. ומהר"י מינץ (ראה למעלה בהערה מ"ו) בהספרו אומר עליו, שלא הניח כמותו בכל גלילות ההם.

איזה מהסופרים תלו בו אנרות הרבה וכיניהם יש אנדה אחת, ישרכנו הרמ"א חי ל"ג שנה וחבר ל"ג ספרים ומת כל"ג בעומר בשנת שלי"ג, ול"ג מעלות ימדות ספרו לפני מותו. ומגמתם להשוות בכלם מספר ל"ג. ובאמת חי רבנו הרמ"א נ"ב שנה ומת בשנת שלי"ב. וגם מספר ספריו אינם עולים למספר ל"ג, רק יום פטירתו כל"ג בעומר נשאר מכל האגרות הללו ואשר ביום הזה יום הלולא ישלו מתאספים רבים מרחוק ומקרוב להשתתף על קברו ומתפללים ישמה, כי לבד גדלו בתורה נחשב רבנו גם לאיש קדוש.

וזאת נוסח מצבת רבנו הרמ"א ז"ל:

היה נר המערכי הגאון הגדול בדורו מה"י משה רועה
אבן ישראל ביום ג"ל למספר בני ישראל גלה כבוד מישראל
משה היה רועה צאן ישראל, צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל
הרכיץ תורה בישראל, העמיד תלמידים לרכבות אלפי ישראל,
ממשה עד משה לא קם כמשה בישראל, וזאת תורת החטאת
האשם אשר שם משה לפני בני ישראל שנת שלי"ב לפ"ק.
ומצבה זו נתחדשה ע"י הח"ק בקראקא בחדש תמוז תקנ"ז.

